

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МОЛОДИХ ЖІНОК ДО
МАТЕРИНСТВА

Назва теми

Галузь знань

05 «Соціальні та поведінкові науки»

Шифр і назва галузі знань

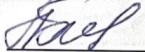
Спеціальність

053 «Психологія»

Шифр і назва спеціальності

Шифр 24389

номер ІНП

Виконала: студентка 2-го курсу, ППмз-23-1 Лілія БРУХНОВА

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник канд. психол. наук, доцент

ступінь, вчене звання

Підпис

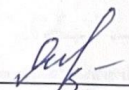
Ім'я ПРІЗВИЩЕ

 Наталя ХАНЕЦЬКА Науковий

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки

д-р психол. наук, професор

Підпис

Ім'я ПРІЗВИЩЕ

Таїсія КОМАР

02 грудня 2024 р.

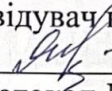
Хмельницький 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки
Освітній рівень магістерський
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Освітньо-професійна програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

 Таїсія КОМАР

протокол № 5 від 14 грудня 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ Лілія БРУХНОВА

1. Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Особливості психологічної готовності молодих жінок до материнства»

Керівник кваліфікаційної дипломної роботи: Наталя ХАНЕЦЬКА, кандидат психологічних наук, доцент

Затверджено наказом ректора університету від _____ 2024 р. № _____

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру _____ 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: 1. Методики дослідження репродуктивної настанови «Факти, що асоціюються з народженням дитини в сім'ї» (В. В. Бойко у модифікації О. С. Каримової). 2. Твір «Бути батьками. Що це значить особисто для мене» (С.Ю. Дев'ятих). 3. Проективний малюнок «Моя майбутня дитина» у модифікації Г.Г. Філіппової. 4. Авторське письмове опитування

4. Зміст кваліфікаційної дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1. Теоретичні аспекти проблеми психологічної готовності молодих жінок до материнства, психологічна готовність до материнства як предмет теоретичного аналізу, особливості формування психологічної готовності молодих жінок до материнства, висновки до першого розділу; розділ 2. Емпіричне дослідження особливостей психологічної готовності молодих жінок до материнства, організація та методи емпіричного дослідження, особливості психологічної готовності різних за віком молодих жінок до материнства, змістові та організаційні аспекти програми формування психологічної готовності старшокласниць до материнства, висновки до другого розділу; висновки; перелік джерел посилання.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень) 6 таблиць.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень)
3 таблиці, 1 рисунок.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної дипломної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

Дата видачі завдання 14 грудня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної дипломної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 01.12. 2023 р.	виконано
2	Визначення теоретико- методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 01.02. 2024 р.	виконано
3	Оформлення вступу магістерської дипломної роботи.	До 01.03. 2024 р.	виконано
4	I розділ магістерської дипломної роботи	До 01.06. 2024 р.	виконано
5	II розділ магістерської дипломної роботи.	До 01.10. 2024 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01.11.2024 р.	виконано
7	Оформлення магістерської дипломної роботи.	До 10.12. 2024 р.	виконано
8	Попередній захист магістерської дипломної роботи.	До 01.12.2024 р.	виконано
9	Захист магістерської дипломної роботи (відповідно графіку)	<u>06</u> грудня 2024 р.	виконано

Здобувач Лілія БРУХНОВА

Керівник роботи Наталя ХАНЕЦЬКА

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Психологічні особливості формування толерантності молоді до умов полікультурного суспільства»

Здобувач Лілія БРУХНОВА

Керівник Наталя ХАНЕЦЬКА

Кваліфікаційна робота включає 60 сторінок, 7 таблиць, перелік джерел посилання складає 44 найменувань, 2 додатки.

Ключові слова: материнство, усвідомлене материнство, психологічна готовність до материнства, материнська ідентичність, формування психологічної готовності до материнства.

Об'єктом дослідження є готовність жінок до материнства.

Предметом дослідження є особливості психологічної готовності молодих жінок до материнства

За результатами дослідження представлено теоретичні аспекти проблеми психологічної готовності молодих жінок до материнства та особливості формування психологічної готовності молодих жінок до материнства; емпірично досліджено та виявлено особливості психологічної готовності молодих жінок різних вікових категорій до материнства та розроблено змістові та організаційні аспекти програми формування психологічної готовності до материнства у старшокласниць.

Одержані результати можуть бути рекомендовані для використання у практичній роботі психолога, працівників Психологічної служби закладів освіти, класного керівника старших класів.

Дипломник

Лілія БРУХНОВА

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 01 грудня 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МОЛОДИХ ЖІНОК ДО МАТЕРИНСТВА	9
1.1. Психологічна готовність до материнства як предмет теоретичного аналізу	9
1.2. Особливості формування психологічної готовності молодих жінок до материнства	16
Висновки до першого розділу	21
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МОЛОДИХ ЖІНОК ДО МАТЕРИНСТВА ТА ПРОГРАМА ЇЇ ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИЦЬ	22
2.1. Організаційні та змістові аспекти емпіричного дослідження.....	22
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей психологічної готовності молодих жінок до материнства	26
2.3. Програма формування психологічної готовності старшокласниць до материнства.....	37
Висновки до другого розділу.....	55
ВИСНОВКИ.....	58
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	61
ДОДАТКИ... ..	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вивчення материнства на сучасному історичному етапі є однією з актуальних проблем, як психології, так і суміжних галузей наукового знання. Це обумовлено цілою низкою причин, у тому числі демографічною ситуацією, яка склалася в нашій країні, зростанням кількості жінок, які свідомо не хочуть мати дітей. За останні роки в нашій країні загострилася проблема соціального сирітства та актуальною є проблема покинутих новонароджених немовлят.

Кризовий стан практично всіх сфер життєдіяльності нашого суспільства позначається на стані та функціонуванні сім'ї, як основного інституту формування материнських якостей та готовності молоді до материнства. Саме тому, дослідження проблеми особливостей психологічної готовності молодих жінок до материнства стає надзвичайно актуальним.

Проблема готовності жінок до материнства розглядається у дослідженнях сучасних науковців. Зокрема досліджуються такі її аспекти: психологічні особливості готовності молодої жінки до майбутнього материнства (Н. В. Яремчук); структура психологічної готовності жінок до майбутнього материнства (С. І. Канюка, Н.В. Яремчук); психологічні аспекти поняття репродуктивної установки (О. С. Кочарян); психологічна готовність жінок до майбутнього материнства в аспекті особистісних смислів жінки (Д. С. Кирилова); материнська ідентичність та емоційне ставлення жінок до материнства (Г. С. Шевчук); типологія материнської ідентичності жінки під час вагітності та в перші місяці після народження дитини (М. Б. Перун); чинники формування уявлень жінки про материнство (Н. І. Чепелева); практичні аспекти формування усвідомленого материнства/батьківства (Т. Журавель Л. Мельник, Г. Романюк та ін.) та інші.

Однак, в психологічній науці досі недостатньо повно вирішена проблема особливостей психологічної готовності молодих жінок до материнства, залежності цієї готовності від віку жінки та бракує практичних розробок її формування. Тому так важливим і актуальним є дослідження.

Отже, соціальна значущість проблеми і її недостатнє теоретичне та експериментальне вивчення зумовили вибір теми дипломної роботи: “Особливості психологічної готовності молодих жінок до материнства”.

Об’єкт дослідження: готовність жінок до материнства.

Предмет дослідження: особливості психологічної готовності молодих жінок до материнства

Мета дослідження теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості психологічної готовності молодих жінок до материнства та розробити програму формування психологічної готовності до материнства у старшокласниць.

Відповідно до мети визначено **завдання**:

1. Проаналізувати та узагальнити наукові підходи до феноменів материнства, психологічної готовності молодих жінок до материнства та особливостей її формування.

2. Емпірично дослідити особливості психологічної готовності молодих жінок різного віку до материнства.

3. Обґрунтувати та розробити програму формування психологічної готовності до материнства у старшокласниць.

Гіпотеза дослідження: психологічна готовність до материнства матиме специфічні особливості у різних вікових категорій молодих жінок; програма формування психологічної готовності жінок до материнства буде ефективною при врахуванні впливу вікового чинника на цей процес.

Для розв’язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**:

- *теоретичні*: узагальнення теоретичних даних, аналіз психологічних, соціально-педагогічних джерел, порівняння, синтез праць присвячених проблемі дослідження з метою визначення науково-теоретичного підґрунтя розробки емпіричного дослідження та програми формування психологічної готовності старшокласниць до материнства;

- *емпіричні*: 1. Методики дослідження репродуктивної настанови «Факти, що асоціюються з народженням дитини в сім’ї» (В. В. Бойко у

модифікації О. С. Каримової). 2. Твір «Бути батьками. Що це значить особисто для мене» (С.Ю. Дев'ятих). 3. Проективний малюнок «Моя майбутня дитина» у модифікації Г.Г. Філіппової. 4. Авторське письмове опитування

Практичне значення роботи визначається тим, що отримані теоретичні та емпіричні результати дослідження, розроблена програма формування психологічної готовності до материнства у старшокласниць можуть бути використані психологами, вчителями та іншими фахівцями соціальної сфери в їхній професійній діяльності з метою підвищення рівня цієї готовності.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні висновки та отримані результати емпіричного дослідження були презентовані на XX Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific Research: Modern Challenges and Prospects» (Prague, Czech Republic. (April 24-26, 2024). За результатами дослідження опубліковано тези «Профілактика виникнення страхів у молодших школярів в освітньому процесі».

Експериментальна база дослідження. У емпіричному дослідженні брало участь 68 молодих жінок (від 16 до 25 років) м. Хмельницького.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, переліку джерел посилання (40 найменувань). Робота містить 6 таблиць. Загальний обсяг роботи становить 57 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МОЛОДИХ ЖІНОК ДО МАТЕРИНСТВА

1. 1. Психологічна готовність до материнства як предмет теоретичного аналізу

У контексті нашого дослідження особливостей психологічної готовності молодих жінок до материнства важливо зупинитися на аналізі підходів до самого феномену материнства. Поняття материнства є багатовекторне і неоднозначне, воно досліджується представниками різних галузей науки. У сучасному тлумачному словнику української мови материнство визначається як «стан жінки-матері під час вагітності, пологів, годування дитини» [27, с. 466].

Ганкевич О. М. зазначає, що у сімейно-правовій доктрині материнство визначається як фізіологічний, соціальний та психологічний стан жінки з моменту зачаття і до народження дитини, а з моменту народження як факт походження дитини від певної жінки, що оснований на кровній спорідненості між матір'ю і дитиною, юридично посвідчений актовим записом про народження дитини в державних органах РАЦС, що є передумовою виникнення правового статусу матері [7, с.97].

А. В. Кулик визначає: «Материнство – це складне явище, що є результатом взаємодії багатьох факторів: генетичних, біологічних, впливу родинного та соціального середовищ. Материнство є унікальним психологічним феноменом, що має фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості» [16].

М. Нероба вказує на наявність двох основних напрямів дослідження проблеми материнства в психології, коли материнство розглядається як забезпечення умов для розвитку дитини (культурно-історичні, біологічні, психологічні аспекти вивчення материнства) та, коли материнство представлено, як частина особистісної сфери жінки (розгляд материнства як стадії статево-вікової ідентифікації) [22, с. 90].

О. М. Макаренко, М. О. Голубєва та А. О. Андрейчева, проаналізувавши різні підходи до цього феномена, виділили такі варіанти його тлумачення:

- біологічний, соціокультурний та психологічний феномен;
- інтегральне психологічне утворення особистості матері;
- надіндивідуальне ціле (ми-батьки);
- соціальний інститут;
- діяльність з догляду, матеріального забезпечення, виховання, навчання дитини;
- етап у житті людини, який починається з моменту зачаття дитини і не припиняється після її смерті;
- буття, стан, перебування людини в становищі батька;
- суб'єктивне відчуття людиною самої себе батьком [19].

Г. С. Шевчук провівши ґрунтовне дослідження, дійшла висновку, що науковці досліджують проблему материнства з двох позицій: 1) дослідження материнства з позиції забезпечення відповідних умов для розвитку дитини (з точки зору дитячо-материнських взаємин); 2) з позиції самосприймання і переживання жінкою себе як матері в ракурсі того, яке місце займає материнство в особистісній сфері жінки, її Я- концепції. Розглядаючи динаміку становлення жінки як матері, авторка виділяє умови сприятливого розвитку, коли це становлення завершується формуванням материнської ідентичності, та несприятливого, коли формується дифузна материнська ідентичність, або ж материнська ідентичність не формується взагалі. За умов благополучного перебігу перших чотирьох етапів онтогенезу материнства, коли дівчинка має стійкий позитивний емоційно-психологічний зв'язок з власною мамою, отримує перший позитивний досвід взаємодії з немовлятами (братами, сестрами), відбувається процес ідентифікації дівчинки з матір'ю та закладаються основи самоідентифікації з роллю матері. Під час наступного етапу взаємодії з власною дитиною (вагітність, пологи, післяпологовий період) ці процеси інтенсифікуються. Результатом конструктивного завершення цього етапу і переходу до формування материнської прив'язаності і любові до дитини

є формування материнської ідентичності. Когнітивний і емоційний компоненти ідентифікації відіграють провідну роль у формуванні материнської ідентичності. Чіткість та емоційно позитивна представленість система знань, пов'язаних із функціями матері, її поведінкою й іншими психологічними характеристиками в самосвідомості жінки збалансовує її готовність до материнства [38].

Материнська ідентичність є центральним утворенням материнської потребнісно-мотиваційної сфери, соціально-психологічним результатом когнітивно-емоційних та ціннісних процесів ідентифікації жінки з роллю матері «Материнська ідентичність – це психологічний конструкт, який виражає цілісне прийняття, усвідомлення і переживання жінкою себе як матері та своєї особистісної самореалізації в материнстві [38, с. 773].

Материнство є важливим аспектом особистісної ідентичності жінки, матір ділить із дитиною своє тіло, потім – турботи, сили, сон, відпочинок та матеріальні блага, але це все не просто жертви з її боку, а набуття себе, саморозвиток, духовне піднесення. Свідоме ставлення до материнства розглядається як інтегральна психологічна властивість особистості жінки, що базується на усвідомленні власного життєвого вибору та готовності брати на себе відповідальність за виконання материнських функцій. Уявлення і позиція щодо материнства формуються задовго до безпосереднього набуття материнства під впливом багатьох соціальних та індивідуальних чинників, і вони носять певною мірою ідеалізований характер. Їх трансформація відбувається вже під час виношування і народження дитини, а труднощі материнства, які об'єктивно применшуються в ідеалізованому образі, можуть призвести до негативних тенденцій у зламі сформованого попередньо образу материнства [36].

У науковій літературі доволі часто використовується ще й такий термін як усвідомлене батьківство. Для нашого дослідження важливою є інформація про процес формування у молоді готовності до усвідомленого батьківства, який розглядається як цілеспрямована системна діяльність, спрямована на створення спеціальних умов, які сприяють удосконаленню когнітивної, емоційної та

операційної складових батьківства, а також особистісної позиції молоді щодо майбутнього батьківства. Аналіз практичних розробок показав, що формування усвідомленого батьківства молоді здійснюється шляхом формування контрацептивної культури, підготовка молоді до сімейного життя; молоді до виконання материнських функцій тощо[23].

У психологічній науці є дослідження присвячені проблемі позитивного материнства. Позитивне материнства є умовою побудови такої взаємодії між батьками і дітьми, яка характеризується готовністю мами розпізнавати та задовольняти їхні основні потреби, які змінюються з розвитком дитини, такі як: у безпеці, прийнятті та турботі, відчутті автономії та компетентності, свободі вираження емоцій, встановленні реалістичних меж, самоконтролі та дисципліні.

Готовність до позитивного материнства/батьківства передбачає володіння батьками системою специфічних (психолого-педагогічних та морально-правових) знань та навичок, уявлень про себе як про матір; зрілою структурою особистості, що включає просоціальні та конструктивні цінності та стандарти; розвинені комунікативні навички; наявність достатньо специфічних умінь та навичок для стабілізації свого стану та надання допомоги дітям у проживанні стресових ситуацій та для виконання виховних завдань у ненасильницькі способи [3].

З позиції І. В. Томаржевської, психологічна готовність – це психічний стан, який характеризується мобілізацією ресурсів індивіда задля виконання певної діяльності. Психологічна готовність має структуру, що складається з багатьох компонентів, які взаємопов'язані та впливають один на одного. Серед них базовими є активаційний, емоційний, мотиваційний, регуляторний компоненти. Ядром психологічної готовності є психічні процеси і властивості. Процес формування психологічної готовності включає такі етапи: усвідомлення власних потреб та потреб інших людей; усвідомлення мети виконання завдань для задоволення потреб; усвідомлення та оцінка умов перебігу подій; визначення найбільш раціональних та можливих способів виконання діяльності; прогнозування прояву власних інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових процесів; оцінка відповідності своїх можливостей,

рівня домагань, необхідності досягнення певного результату; активізація сил відповідно умов діяльності. Відповідно, якщо мова йде про формування психологічної готовності до материнства, то, насамперед, психологічний зміст ціннісно-мотиваційного аспекту полягатиме в усвідомленні важливості ролі матері, цінності материнства та цінності дитини, наявності мотивації до народження та виховання дитини. Безумовно важливим є володіння знаннями щодо особливостей протікання вагітності, внутрішньоутробного розвитку дитини, знаннями з вікової психології стосовно особливостей вікового розвитку дитини та правил взаємодії з дитиною, оптимальних виховних впливів [29].

Психологічна готовність до материнства – це стан психіки жінки, який передбачає готовність до вагітності, народження дитини та материнства в цілому. Цей стан охоплює різні аспекти психології, такі як емоційний стан, наявність знань та навичок, готовність до змін у житті та ставлення до материнства Ю. Мещерякова виділяє три рівні психологічної готовності до материнства: низький рівень – вимушеність в прийнятті рішень мати дитину, наявність негативних відчуттях та переживань у період вагітності; середній рівень – наявність коливань на прийнятті рішення мати дитину, переживання в період вагітності амбівалентні; високий рівень – наявність бажання мати дитину та домінування позитивних переживань у період вагітності [20].

Аналіз літературних джерел з проблеми психологічної готовності жінок до материнства дозволив О.М. Гомонюк зробити висновок, що у більшості досліджень психологічна готовність до материнства розглядається як здатність матері забезпечити адекватні умови для розвитку дитини, що проявляється у визначеному типі материнського ставлення і як специфічне особистісне утворення, основу якого складає суб'єктивна орієнтація на ставлення до дитини. М. О. Гомонюк також звертає увагу науковців на вивчення фізіологічної готовності до материнства, як стану організму жінки, який передбачає готовність до вагітності та народження дитини [8].

Н. Шмілик та З. Спринська розглядають готовність до материнства як вміння сформувавши сприятливе середовище для майбутньої дитини, сутність якого полягає у встановленні надійного зв'язку з дитиною. Для науковців

готовність до материнства є характерним особистісним утворенням, ядром якого є суб'єктно-об'єктна орієнтація щодо своєї ненародженої дитини, що проявляється у стилі поведінки майбутньої мами [40, с. 140].

Г. Філіппова до складових психологічної готовності до материнства відносить такі компоненти: *особистісну готовність*, яка включає в себе загальну особистісну зрілість та особистісні якості жінки, важливі для ефективного материнства, такі як здатність до спільної діяльності, емпатія, інтерес до виховання тощо; *адекватну модель батьківства*, зокрема, адекватність материнської ролі, оптимальні батьківські установки, виховні стратегії, позиції, материнське ставлення; *мотиваційну готовність*, що передбачає зрілу мотивацію народження дитини; *сформованість материнської компетентності*, що передбачає ставлення до дитини як до суб'єкта не лише фізичних, але і психічних потреб, здібність до адекватного реагування на прояви дитини, розуміння станів дитини, гнучке ставлення до режиму і орієнтацію на індивідуальні та вікові особливості дитини, здатність до спільної діяльності з нею, наявність навичок виховання і навчання; *сформованість материнської сфери*, зміст якої послідовно формується в процесі онтогенезу жінки, зокрема у взаємодії з власною матір'ю та іншими носіями материнських функцій; сюжетно-ролевій грі ляльки і сім'ю; у взаємодії з немовлятами до народження своєї дитини; в період статевого дозрівання; у взаємодії з власними дітьми [35].

Н. В. Яремчук удосконалила структуру психологічної готовності молодих жінок до материнства та виділила такі компоненти: ціннісно-мотиваційний (усвідомлення цінності дитини, важливості ролі матері, стійка мотивація до народження дитини) інформаційно-пізнавальний (володіння знаннями щодо особливостей перебігу вагітності, народження та виховання дитини), комунікативний (здатність до встановлення та підтримки доброзичливих стосунків, організації спілкування з дитиною), емпатійний (здатність до розуміння почуттів дитини, передбачення афективних реакцій, співпереживання, співчуття) афективно-регулятивний (здатність до подолання негативних емоційних станів таких, як тривожність, розгубленість, депресивні

настрої та підтримання позитивних емоцій. Психологічну підготовку молодій жінки до майбутнього материнства науковець розглядає як спеціально-організований та особистісно-орієнтований процес, що спрямований на розвиток названих компонентів [41; 42].

На думку Канюки С. І., структура психологічної готовності жінок до майбутнього материнства є складним ієрархічним утворенням, що складається з таких складових:

1. Психофізіологічна (етологічна) – потреба у продовженні роду, яка є базовою потребою людини, а фізична зрілість умовою для можливості народити дитину.

2. Мотиваційно-ціннісна – мотиви народження дитини, устремління жінки щодо розвитку дитини та сім'ї, гуманістичні цінності і установки, мотивація материнської поведінки, усвідомлення цінності материнства.

3. Когнітивна – уявлення жінки про себе як матір, розуміння суті материнства, креативність, відповідальність, гнучкість мислення тощо.

4. Емоційна – емпатія, емоційна саморегуляція, самоствавлення.

5. Поведінкова – позитивна модель поведінки у взаємодії з іншими і дитиною, зокрема, зрілість комунікативної сфери особистості, здатність до безконфліктної комунікації, вибір співробітництва як стратегії взаємодії.

6. Інформаційно-прикладна – володіння певним набором знань щодо особливостей перебігу вагітності, народження та виховання дитини, способів дій, умінь та навичок долати негативні емоційні стани, підтримувати позитивні емоції тощо [11, с. 34].

Важливою складовою готовності жінок до материнства є соціально-особистісна складова, яка передбачає розвиток статевої ідентифікації жінки, уявлення про важливі для розвитку дитини особистісні якості матері, позитивне сприйняття своєї материнської ролі, усвідомлення відповідальності за розвиток дитини і свою материнську позицію, готовність долати труднощі, пов'язані з народженням і вихованням дитини [29].

Структура психологічної готовності до материнства визначається протиріччям між способом життя, що склався, і тим способом життя, який передбачається після народження дитини (через образ «Я - мати») [6].

1. 2. Особливості формування психологічної готовності молодих жінок до материнства

Більшість фахівців вважають, що готовність до материнства формується протягом усього життя та зумовлюється соціально-біологічними чинниками, оскільки готовність до материнства розглядається з позицій її інстинктивної основи та як особистісне утворення. Однак на сучасному етапі материнство посідає незначне місце в ієрархії цінностей жінки. Цьому сприяє зростання прагнення жінки до здобуття професійного статусу, високого рівня добробуту, споживання, утрата традиційних засобів передачі материнсько-дитячої взаємодії. Вчені єдині в тому, що несформованість психологічної готовності до виконання материнських функцій призводить до перекручування моральних цінностей особистості жінки, до формування ідеології антиматеринства, мітофобії [1; 8; 32].

Сам процес формування готовності до відповідального батьківства/материнства охоплює два етапи: перший етап, який відноситься до дошлюбного періоду, коли у молодих людей лише образно конструюється сенс батьківства, який містить образи емоцій та окремі й загальні когнітивні схеми планування способу життя в умовах батьківства, планування виховного процесу тощо; другий починається з моменту народження дитини, як етап реалізації батьківства [19].

Цікавим для нас є дослідження О. П. Таран щодо чинників, які зумовлюють готовність жінок до материнства. Науковець вважає, що задоволеність жінки власними відносинами з партнером, відчуття безпеки у стосунках з ним (фінансової та психологічної) є одними з основних чинників ухвалення жінкою рішення про готовність до материнства. Окрім задоволеності відносинами з партнером вагомими чинниками є фінансовий стан, стан

здоров'я жінки, базова безпека, яку отримує жінка в своєму дитинстві [28, С. 96]

На думку О. С. Кочарян, умовою формування психологічної готовності до материнства є репродуктивна настанова, психологічні прояви якої відображаються ставленням до себе, як до матері та до ідеального образу матері, а сама настанова є результатом минулого досвіду жінки, певної соціальної ситуації в якій вона усвідомлювала материнську роль, результатом інтеграції гендерної та виховної позиції [14].

О. Л. Мітіна вважає, що готовність жінок до реалізації репродуктивної функції формується впродовж життя та зумовлюється рядом соціальних та психологічних чинників, а також фізіологічними механізмами. Однак, вирішальний вплив на ставлення до материнства мають суспільні цінності, характер взаємин з власними батьками, особливо з матір'ю, стосунки із чоловіком та особистий досвід жінки. Необхідною умовою психологічної готовності жінок до реалізації репродуктивної функції є сформована репродуктивна настанова, яка виражається в потребі народжувати та виховувати дитину [21].

Л.І.Магдисюк, В.Б.Демчук вважають, що різні обставини створюють для кожної дівчини дуже індивідуальні, неповторні умови для мотивації народження дитини. Однак, умотивоване рішення стати матір'ю не завжди переплітається із психологічною готовністю до виконання цієї ролі. Більше того, помічається тенденція, що сучасна молодь стає все менш готовою до материнства, оскільки є сконцентрованою, у першу чергу, на власній професійній реалізації. Переживання неготовності блокують емоційне прийняття дитини матір'ю як показника безумовної любові, особистісного інтересу матері до внутрішнього суб'єктивного світу свого малюка [18].

Дослідниця Д. С. Кирилова, проаналізувавши ряд наукових досліджень, дійшла висновку що готовність до материнства формується впродовж життя і на цей процес мають вплив психофізіологічні особливості розвитку жінки. Зокрема, вважається, що естрогени і прогестини сприяють розвитку жіночої репродуктивної системи та регулюють відповідну поведінку жінки. Наприклад,

пролактин впливає на секрецію прогестинів, а також ендорфінів в процесі грудного вигодовування, відповідно, відбувається вплив на індукцію материнської поведінки, але її виникнення і реалізація залежать від зовнішньої стимуляції, тобто від дитини, що перебуває у тісному зв'язку із матір'ю. Узагальнення вченою наукових досліджень дозволили їй виокремити такі основні чинники формування психологічної готовності до материнства: ранній досвід жінки (стосунки з власними батьками, найближчим оточенням), зокрема, якісна комунікація в цей період, сприяє формуванню позитивного ставлення до оточуючих і себе, встановленню базової довіри до світу; зразок материнської поведінки дома; ставлення жінки до ще ненародженої дитини; погляди матері на процес майбутнього виховання дитини, слід зауважити, що будь-які цінності виховання залежатимуть від ціннісно-сміслової сфери жінки, її стратегічно важливих життєвих цілей й загальних світоглядних орієнтирів [12].

Цікавим є підхід зарубіжних вчених до чинників формування готовності молодих жінок до материнства, зокрема, до планування народження дітей. Ряд авторів вважають, що такими чинниками є особистісні і емоційні ресурси жінки, рівень її психологічного благополуччя, цінність для неї освіти, рівень доходів батьків, прихильність до традиційних цінностей тощо. Наприклад, бажання мати дітей зумовлюється психологічним благополуччям жінки, її прихильністю до традиційних цінностей [44]. Брак особистісних і емоційних ресурсів спонукає до створення сім'ї у молодому віці, а високими показник інтелекту, освіти жінки, сприятлива обстановка в сім'ї, сприяють більш пізньому материнству [43].

З метою формування психологічної готовності до материнства в молодих жінок психологами-практиками пропонуються такі напрямки роботи: підвищення морально-етичних норм і моральних цінностей майбутніх мам, пропганда значимості інституту сім'ї та цінність народження дитини у повній сім'ї, активного та здорового способу життя; формування навичок планування вагітності; організація статевого виховання [17].

Вплив на рівень психологічної готовності до материнства має вік майбутньої матері, її індивідуальні особливості, мотивація материнства тощо.

Загалом, рівень психологічної готовності до материнства визначається сумарним ефектом дії позитивних і негативних чинників, які впливають на жінку. Чим більше позитивних чинників впливало на розвиток суб'єктного ставлення жінки до майбутньої дитини протягом її життя, тим вище буде рівень її психологічної готовності до материнства. Однак, низький рівень психологічної готовності до материнства не є вироком, психологи можуть допомогти майбутній мамі прийняти себе, свій новий статус, свою дитину, позбутися від проблем, можливих страхів та переживань, що стосуються материнства. Безпосередньо психологічна допомога для жінки передбачає такі напрями психологічної практики: курси для майбутніх батьків, школи підготовки до пологів; індивідуальне, родинне психологічне консультування і психотерапія; комплексна психологічна допомога з різних проблем материнства, у тому числі, формування готовності молодих жінок до материнства [8].

Н. В. Яремчук розглядає психологічну підготовку жінки до материнства як цілеспрямований психологічний вплив на особистість, результатом якого є сформована готовність до народження та виховання дитини. На сформованість цієї готовності впливають мотиваційні фактори, що об'єднують спонукальні якості та ціннісні установки майбутньої матері, наприклад, прагнення мати щасливу дитину; когнітивно-операційні, що зумовлюють володіння певним набором знань щодо особливостей перебігу вагітності, народження та виховання дитини тощо; соціально-психологічні, що зумовлюють рівень зрілості комунікативної сфери особистості; психофізіологічні, що забезпечують готовність до саморегуляції відповідних систем організму [41; 42].

М. Б. Перун виокремлює групи психологічних, соціально-психологічних та біологічних чинників, які мають визначальний вплив на формування материнської ідентичності жінки. З-поміж психологічних чинників особливо значущими є емоційні, з-поміж соціально-психологічних – подружньо-сімейні та соціально-демографічні чинників [24].

Так, С. Ю. Мещерякова розглядає цей концепт як специфічну особистісну освіту, стержень, що створює суб'єктно-об'єктну орієнтацію у ставленні до дитини, що ще не народилася. Т Автор виділяє декілька груп показників Психологічна готовність до материнства зумовлюється особливостями комунікативного досвіду молодих жінок з їх раннього дитинства. Характер раннього комунікативного досвіду, отриманого майбутньою молодою матір'ю в спілкуванні з близькими дорослими, з однолітками, старшими й молодшими дітьми, бажаність дитини, наявність суб'єктного ставлення матері до немовляти, яка ще не народилася, що виявляється в любові до нього, уявній або вербальній адресованості, установки на стратегію виховання дитини має велике значення у формуванні материнської поведінки [20].

У своєму дослідженні А. О. Денисенко дійшла висновку, що більш психологічно готові до материнства молоді жінки, які більш схильні до особистісної тривожності, приймають своїх дітей, у яких провідним мотивом вагітності є мотив заради дитини. Жінки, які психологічно не готові до материнства, незважаючи на свій вік і виховання дітей, характеризуються такими особливостями, як особистісна тривожність, агресія та фрустрація. Деякі з них до дітей ставляться як до маленьких невдах [10].

Н. Шмілик зазначає, що при вивченні феномена готовності жінок до материнства у віковому аспекті спостерігається така тенденція: при збільшенні середнього віку жінок зростає рівень психологічної готовності до материнства, соціальні чинники й умови проживання не здійснюють вирішального впливу на рівень психологічної готовності до материнства даних жінок, найбільш суттєвий вплив здійснює активна особистісна життєва позиція жінки [39].

Л. І. Магдисюк, В. Б. Демчук готовність до виконання ролі матері вбачають в усвідомленні материнських функцій та відповідальності за їх виконання, а також у безпосередній їх реалізації. Показником гармонійного формування материнської сфери жінки є сформований образ своєї моделі материнства, бажання мати сім'ю, дітей. До основних аспектів психологічної готовності до материнства Т. Гур'янова відносить мотиваційний (мотив народження дитини); оціночний (рефлексія власної підготовленості та

відповідності материнській ролі); емоційний (емоційне сприйняття ситуації материнства); операційний (материнська компетентність догляду за дитиною, уміння моделювати власну діяльність); регуляційний (саморегуляція жінки під час вагітності, після народження дитини) [18].

Висновки до першого розділу:

Встановлено, що у психологічній науці материнство розглядається з двох точок зору: як забезпечення умов розвитку дитини і як частина особистісної сфери жінки. Це системне явище детермінується соціальними та фізіологічними змінними та є як причиною, так і наслідком психічної діяльності жінки. Формування материнства проходить тривалий шлях становлення та має свої особливості.

З'ясовано, що існують різні підходи до розуміння поняття психологічна готовність жінок до материнства та його структури. Аналіз досліджень, присвячених цій проблемі, дозволив визначити психологічну готовність до материнства як складний інтегральний психологічний феномен, що сприяє забезпеченню адекватних умов для розвитку дитини та складається з таких структурних компонентів: когнітивного, емоційно-вольового, мотиваційно-ціннісного та поведінкового

У дослідженні підтверджено той факт, що розвиток певного типу готовності жінок до материнства детермінується цілим рядом чинників: біологічних, соціальних та психологічних. Загалом, рівень психологічної готовності до материнства визначається сумарним ефектом дії позитивних і негативних чинників, які впливають на жінку, а сам процес формування готовності до материнства охоплює два етапи: дошлюбного період, коли у молодих людей конструюються сенси материнства та формуються образи дитини та окремі когнітивні схеми догляду за нею, планування виховного процесу та зміни способу життя в умовах материнства тощо; другий починається з моменту народження дитини, як етап реалізації материнства.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МОЛОДИХ ЖІНОК ДО МАТЕРИНСТВА ТА ПРОГРАМА ЇЇ ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИЦЬ

2. 1. Організація та методи емпіричного дослідження

Відповідно до викладених вище теоретичних положень нами сформульовані такі основні завданнями емпіричного дослідження:

1. З'ясувати особливості репродуктивної настанови молодих жінок різного віку (ціннісна складова психологічної готовності до материнства)
2. Розкрити особливості уявлень молодих жінок різного віку про материнство(когнітивна складова психологічної готовності до материнства)
3. Дослідити особливості ставлень молодих жінок різного віку до материнства (різні компоненти психологічної готовності до материнства)
4. Проаналізувати особливості емоційного компоненту готовності молодих жінок до материнства.

У емпіричному дослідженні брало участь 68 молодих жінок (від 16 до 25 років) м. Хмельницького.

При підборі конкретних методик дослідження ми відштовхувалися від таких позицій: дотримання принципу доповнення, який полягав у тому, що для оптимального вирішення завдань емпіричного дослідження необхідно підібрати методики, які б забезпечували перевірку та доповнення результатів, що отримуються за допомогою іншої методики, наприклад, результати опитування доповнювалися через використання іншої проективної методики тощо; принципи комплексного дослідження, дотримання якого у нашому дослідженні передбачає аналіз різних складових психологічної готовності молодих жінок до материнства.

Зупинимось на більш детальній характеристиці методик діагностики особливостей психологічної готовності старшокласниць до материнства, які було використано в нашому емпіричному дослідженні.

1. Методика дослідження репродуктивної настанови «Факти, що асоціюються з народженням дитини в сім'ї» (В. В. Бойко у модифікації О. С. Каримової) [5, с. 28-29].

2. Твір «Бути батьками. Що це значить особисто для мене» (С.Ю. Дев'ятих). Респондентам пропонується написати твір. Обов'язковою є вимога у своєму творі відповісти на запитання: "Які ознаки свідчать про те, що людина готова до батьківства [5, с 61-63].

Ця методика передбачає контент-аналізу творів респондентів. Тематичні При проведенні аналізу творів за основу беруться респондентів такі тематичні групи:

1. *"Соціальний рівень"* батьківства – до першого рівня входять судження, що представляють батьківство стосовно суспільства в цілому. Це соціальний рівень батьківства, на якому воно виступає як інститут соціалізації дитини, а батьки, як ті, хто передає дитині загальноприйнятні зразки поведінки, цінності культури, як ті, хто вводить її в світ соціальних статусів, як агенти первинної соціалізації. У першій групі виділяються три основні теми:

- виховувати - батьки як передавачі колективного досвіду (культури) – вихователі;

- навчати - батьки як ті, хто навчає дитину, тобто передає їй свої вміння та навички, свій індивідуальний досвід.

- уводити в світ соціальних статусів - батьки як посередни, із чією допомогою дитина включається в життя суспільства, здобуває в ньому певний соціальний статус.

2. *"Соціально-психологічний рівень"* батьківства – друга тематична група поєднує судження, що характеризують прояви батьківства на мікросоціальному рівні (рівні сім'ї). У другій групі виділяються три основні теми:

- забезпечувати, піклуватися - батьків як ті, хто піклується про дитину;

- пестити, розуміти, терпіти - розкриває батьківство й материнство як

особливий тип міжособистісних стосунків. Це особливе ставлення, в основі якого лежить любов, розуміння, прощення, терпіння, небагато строгості, довіра, пещення, безумовне прийняття;

- захищати, оберігати - батьки як ті, хто захищає й оберігає дитину, коли та не може сама за себе постояти.

3. *"Особистісно-смісловий" рівень батьківства* - третя тематична група суджень розкриває прояв батьківства на індивідуально-значеннєвому рівні, у контексті потреби індивіда в особистій самореалізації й самоактуалізації.

Тематична структура цього рівня представлена п'ятьма основними темами:

- батьківство як факт біологічного життя індивіда;
- батьківство як зміна соціального статусу;
- батьківство як особливий тип відповідальності;
- батьківство як самореалізація;
- батьківство як нова якість подружньої системи.

3. Проективний малюнок «Моя майбутня дитина» у модифікації Г.Г. Філіппової [25, с. 21-25].

Методика була використана нами для дослідження особливостей емоційної готовності до материнства, оскільки відображає переживання і сприйняття жінками дитини і ставлення до неї. Згідно з методикою потрібно було намалювати дитину, як її собі уявляли випробовувані. Для дослідження необхідні: аркуш білого паперу, кольорові олівці. Час завдання не обмежувалося.

Аналіз малюнка був проведений за типом аналізу «коханого-нелюба» людини і включав два типи графічної презентації:

- *графічне якість малюнка* (кількість деталей тіла, використання кольору, декорування, характер ліній, акуратність виконання малюнка);
- *формальна структура* (величина зображення дитини, пропорції частин тіла, вік дитини).

При оцінці емоційного ставлення до дитини слід звертати увагу на такі моменти графічних презентацій: 1) кількість деталей тіла (чи присутні голова,

волосся, вуха, очі, зіниці, вії, брови, ніс, щоки, рот, шия, плечі, руки, долоні, пальці, ноги, ступні); 2) декорування (деталі одягу і прикраси: шапочка, комір, банти, кишені, гудзики, елементи, зачіски, складність одягу, прикраси, візерунки на одязі тощо); 3) кількість використаних кольорів.

Як правило, *позитивне емоційне ставлення* до людини супроводжується позитивною концентрацією його на малюванні, що в результаті відображається у великій кількості деталей тіла, декоруванні, використанні різноманітних квітів. І навпаки, *негативне ставлення до людини* веде до великої схематичності, іноді пропуск в малюнку істотних частин тіла (голови, рук, ніг) може вказувати поряд з негативним ставленням до нього також на агресивні спонукання щодо цієї людини.

Очікується, що дівчата, які переживають *емоційне тепле* ставлення до маленької дитини, будуть малювати її як цілісну фігуру з атрибутами немовляти. Зазначеній презентації властива і позитивна концентрація на малюванні великої кількості деталей тіла, декорування одягу дитини, велика величина фігури. *Негативний емоційний фон* створюють схематичність зображення дитини, його маленька величина, похмура кольорова гама. Значно зменшують фігуру дитини, коли відчують її незначущість, непотрібність. Дуже маленькі постаті пов'язані з тривожністю, відчуттям небезпеки. Великі, через весь лист, фігури малюють упевнені в собі респондентки, для яких дитина є значущою. Зображення дітей підліткового і старшого віку вказує на знецінення маленьких дітей, уникнення необхідності піклуватися про них. Негативні переживання у дівчат, пов'язані з маленькою дитиною, відображаються вже в самому ставленні до завдання: спостерігаються захисні реакції у вигляді відмови від зображення малюка, або малюється тільки голова дитини, конверт для немовляти, в якому нібито знаходиться дитина.

При аналізі слід звернути увагу і на малювання окремих частин тіла. Руки є основними засобами впливу на світ, фізичного контролю поведінки інших людей. Зображення дитину без рук – це символічний засіб обмеження її активності. Відсутність голови, очей, рота може вказувати на серйозні порушення в сфері спілкування з маленькою дитиною, відгородження від неї.

Якщо при малюванні пропускається голова, риси обличчя або багато заштрихованого, то це часто пов'язано з конфліктним, ворожим ставленням до дитини. Вираз обличчя намальованих людей також може бути індикатором почуттів.

4. Авторське письмове опитування. Можливість отримання більш детальної інформації дав метод письмового опитування. Для дослідження особливостей психологічної готовності молодих жінок до материнства нами були розроблені такі критерії : 1) найближчі й віддалені життєві плани жінок (серед яких ми виділяли материнство); 2) бажання мати дітей та яку кількість; 3) мотивація до дітонародження; 4) особливості ставлення до майбутньої дитини та материнства; 5) особливості ставлення до проблем материнства (раннє материнство тощо); 7) джерела інформації про материнство, дитинство, інтимні стосунки тощо.

2. 2. Особливості психологічної готовності різних за віком молодих жінок до материнства

Ціннісна складова психологічної готовності до материнства вивчалася за допомогою методики дослідження репродуктивної настанови «Факти, що асоціюються з народженням дитини в сім'ї» [5, с. 28-29]. Результати дослідження відображені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. – Особливості репродуктивних настанов молодих жінок різних вікових категорій

НАСТАНОВИ	ВІКОВА КАТЕГОРІЯ		
	16-18	19-21	22-25
	СЕРЕДНЄ ЗНАЧЕННЯ		
Дитина зміцнює сім'ю	5,67	4,87	5, 65
Дитина радість в домі	2,34	3,81	7,81
Дитина – радість материнства	4,51	5,07	5,59
Дитина-ласка прив'язаність до батьків	4,41	3,62	4,05
Дитина надає сенс життю	0,54	2,78	3,68

НАСТАНОВИ	ВІКОВА КАТЕГОРІЯ		
	16-18	19-21	22-25
	СЕРЕДНЄ ЗНАЧЕННЯ		
Народження дитини –ризик для здоров'я	2,03	2,25	1,15
Народження дитини- розлад, напруження у сім'ї	2,72	1,63	0,62
Народження дитини – залежність від дідусів і бабусь	2,09	3,05	1,25
Народження дитини – необхідність залишити роботу, колектив	3,56	2,54	2.12
Народити дитину- значить прив'язати себе до дому	3,99	2,98	1,05
Дитина – проблема житла	3,76	1,89	2,09
Діти відбирають кращу частину нашого життя	1,24	1,78	0,66
Діти – це хвилювання за їх долю. майбутнє	0,55	3,47	4,01
Народження дитини- матеріальні труднощі	3,08	2,41	2,48

Як видно з таблиці серед жінок віком від 16 до 18 років домінують такі настанови: дитина зміцнює сім'ю, це радість материнства, ласка прив'язаність до батьків. Найменш прийнятними настановами є: діти – це хвилювання за їх долю, дитина надає сенс життю, діти відбирають кращу частину нашого життя.

У другій віковій категорії жінок віком від 19 до 21 року домінує таке бачення: дитина радість материнства, зміцнює сім'ю, радість в домі. Найменш прийнятними настановами є: народження дитини- розлад, напруження у сім'ї , дитина – проблема житла, діти відбирають кращу частину нашого життя.

Серед жінок віком від 22 до 25 років домінують такі настанови, як: дитина - радість в домі, зміцнює сім'ю, радість материнства. Найменш прийнятними настановами є: діти віднімають кращу частину нашого життя, народження дитини - розлад, напруження у сім'ї, народити дитину- значить прив'язати себе до дому.

Можна сказати, що з віком зростає усвідомленість того, що Дитина надає сенс життю; зростає розуміння того, що діти –це відповідальність, це хвилювання за їх долю та майбутнє, а також того, що дитина – це радість в домі.

Отримані результати дослідження потребують більш детального дослідження.

Перейдемо до аналізу результатів дослідження уявлень молодих жінок про материнство, яке було здійснено за допомогою твору «Бути батьками. Що це значить особисто для мене» (С. Ю. Дев'ятих) [5, с 61-63]. Результати дослідження відображені в Таблиці 2. 2.

Найменша кількість жінок у всіх вікових групах демонструють судження соціального рівня батьківства, коли батьки сприймаються, як ті, хто передає дитині загальноприйняті зразки поведінки, цінності культури, є агентами первинної соціалізації (виховують, навчають, вводять в світ соціальних статусів).

У жінок віком 16-18 років та 19-20 років домінують судження *соціально-психологічного рівня" батьківства* Це судження, що характеризують прояви материнства на рівні сім'ї (батьки – це ті, хто піклується про дитину, розуміють, терплять, ті, хто захищає й оберігає дитину, коли та не може сама за себе постояти).

Аналіз результатів дослідження дозволяє стверджувати, що з переходом жінки до ранньої дорослості у цій віковій категорії зростає кількість жінок з проявом материнства на *особистісно-смысловому рівні* (індивідуально-значеннєвому), тобто такому рівні, коли материнство розглядається як потреба жінки в особистій самореалізації й самоактуалізації, як особливий тип відповідальності, як нова якість подружньої системи (16р.-18р. – 30% жінок; 19р.-21р. – 35% жінок; 22р.-25 р. – 47% жінок)

Таблиця 2.2. – Результати дослідження уявлення молодих жінок різних вікових категорій про материнство

Рівні батьківства	Вікові категорії жінок		
	16-18	19-21	22-25
Соціальний	21	28	28
Соціально-психологічний	49	37	25
Особистісно-смысловий	30	35	47

Наступним етапом дослідження було вивчення особливостей психологічної готовності молодих жінок до материнства за допомогою

спеціально розроблена нами письмового опитування. Жінки відповідали на запитання про найближчі й віддалені життєві плани, бажання мати дітей, мотивацію їх народження, особливості ставлення до майбутньої дитини та материнства загалом, ставлення до раннього материнства та джерела отримання ними інформації з важливих для майбутнього материнства тем.

Аналіз опитування групи жінок віком 16-18 років показав такі результати (див. Табл 2.2). Всі респонденти даної вікової групи хочуть мати дітей. Але в той же час 90% опитаних відзначили, народження дитини не входить в їх плани на найближчі п'ять років. Серед першорядних завдань респонденти вказують отримання освіти та професії. Що стосується передбачуваної кількості дітей, то 60% опитаних хочуть мати двох дітей, 40% - одну дитину. При цьому дівчата вважають для себе можливим народити трьох дітей лише за сприятливих матеріально-побутових умовах. Не бачать себе в ролі матері 11,5 % дітей. У завданні, де потрібно було продовжити фразу «Дитина - це ...» лише для 40% респондентів дитина - це радість і щастя. В основному відповіді респондентів цієї групи носять формальний характер, типу «діти - це майбутнє». Особливої уваги заслуговують відповіді 10% респондентів, які визначають дітей як: «супер», «дитина - це класно». Дані відповіді можуть свідчити про низьку цінність дітей для таких дівчат, про нерозуміння сутності материнства. Однак з іншого боку, всі опитані відповіли, що співчують жінкам, які не можуть мати дітей. 80% респондентів вказали, що їм важко зрозуміти жінок, які залишають своїх дітей. На підставі отриманих результатів можна зробити висновок, що жінки даної вікової групи усвідомлюють взагалі значимість дитини в житті жінки, але в даний час для них дитина високої цінності не представляє. На сьогоднішній день для респондентів у віці 16 -18 років найбільше значення мають навчання, самореалізація у професійно-трудої діяльності, наявність вірних друзів.

Щодо мотивації дітонародження, то 30% жінок вважають, що дитина народжується задля зміцнення сім'ї, 15 % респондентів дитина потрібна для того, щоб реалізувати любов до дітей, для 20% опитаних дитина – це продовжувач роду, а 20% респондентів вважають, що з дітьми веселіше жити.

Окрім того 10% молодих жінок вважають, що вони без дітей будуть більш щасливішими, а 5% не змогли відповісти.

Аналогічна тенденція простежується в уявленнях респондентів про сенс материнства. Для 30% опитаних бути матір'ю, це, значить, взяти на себе відповідальність. При цьому вони не вказують, за що вони готові взяти відповідальність і перед ким. Ще для 30% респондентів материнство - це прояв любові до дитини, для 15,5 % бути матір'ю - бути необхідною для дитини людиною, решта 24,4% жінок написали, що важко уявляють ці переживання, або ж просто не можуть відповісти.

Приступимо до аналізу результатів дослідження іншої вікової категорії жінок. Жінки, віком 19-21 рік серед актуальних життєвих проєктів на перше місце поставили роботу або навчання; окрім роботи, заміжжя і народження дітей планує 54,5% респондентів. Сім'ю і материнство як дуже віддалені перспективи назвали 31, 5 % опитуваних та не бачать себе в ролі дружини і матері 14% жінок цієї вікової категорії.

Отже, більшість жінок до 21 року бажають спочатку отримати високооплачувану роботу, зробити кар'єру і тільки потім вийти заміж і народити дитину.

Таблиця 2.3 – Результати письмового опитування молодих жінок про їх ставлення до різних аспектів майбутнього материнства

Критерії вибору	Варіанти відповідей	Вікові категорії жінок		
		16-18	16-18	16-18
найближчі плани	Робота і навчання	100	100	90
	Заміжжя і народження дітей найблищі 5 років	10	54,5	60,8
віддалені плани	Заміжжя і народження дітей віддалена перспектива	78,5	31,5	24,0
	Не бачать в ролі матері	11,5	14	15,2
кількість дітей	1	40	21,7	25,5
	2	60	64	62,5
	більше		14,3	12
бути матір'ю -	-взяти відповідальність	30%	20	28,5
	-любити дитину	30%	18,8	17,5

Критерії вибору	Варіанти відповідей	Вікові категорії жінок		
		16-18	16-18	16-18
	-бути необхідною для дитини людиною - щастя -виховувати дитину та бути поруч і захищати -самореалізуватися в дитині, зрозуміти ще одну сторону життя	15,5	15,5 20,2 25,5	24,8 9,5 19,7
мотиви дітонародження	-альтруїстичні мотиви і любов до дітей -створення (або зміцнення) повноцінної сім'ї -не хочуть втратити незалежність і свободу -без дітей будуть щасливіші -страх залишитися на старість самотньою продовжувач роду не відповіли на запитання з дітьми веселіше жити	15 30 10 20 5 20	38,5 21,5 14 6,8 19,2	35,8 35,2 14,1 12,9 2
чи повинен брати батько участь	-так	100 нуклеарний тип майбутньої сім'ї	100 нуклеарний тип майбутньої сім'ї	100 нуклеарний тип майбутньої сім'ї
джерела інформації про інтимні стосунки та зачаття дитини	1) із засобів масової інформації 2) від батьків 3) від друзів	61,5 14,1 23,9	55 15; 30	65 10 25
ставлення до ранньої вагітності в підлітковому та юнацькому віці визначили:	позитивне – негативне -	10 90	11 89	12 88

Серед них хочуть мати одну дитину 21,7 % дівчат, двох дітей – 64% та більше двох – 14,3%,

Серед мотивів дітонародження жінки називають такі: альтруїстичні мотиви (хочу віддати їй усе найкраще, подарувати свою любов і турботу,

виховати гідну людину; люблю дітей) – 38,5%; створення (або зміцнення) повноцінної сім'ї – 21,5 %; страх залишитися на старість самотньою – 6,8 %; не хочуть народжувати (втрачати свободу і незалежність, не впевненість у майбутньому) – 14%; не захотіли відповідати на запропоноване запитання – 19,2%.

Усі опитувані жінки хочуть, щоб у вихованні дитини брав участь її батько, та всі виступають за нуклеарний тип майбутньої сім'ї.

Були отримані такі відповіді на запитання щодо джерел інформації про інтимні стосунки між чоловіком і жінкою та зачаття дитини: отримали інформацію із засобів масової інформації – 55%; від батьків (переважно матері) – 15%; від друзів – 30%.

Своє ставлення до ранньої підліткової вагітності визначили: як позитивне – 11%, негативне – 89%. Багато дівчат, які відповіли негативно на запропоноване запитання, допускають ранню вагітність за наявності почуття любові між батьками та хорошої матеріальної бази для виховання дитини.

На додаткове запитання, чому у країні падає рівень народжуваності дівчата, насамперед називали політичні події в країні, невпевненість у майбутньому, низький матеріальний рівень сімей, відсутність соціальних гарантій держави.

З позиції жінок цієї категорії бути матір'ю – це по-перше виховувати дитину та бути поруч і захищати (25,5%); щастя (20,2%); взяти на себе відповідальність (20%); любити дитину (18,8%); бути необхідною для дитини людиною (15,5%).

На запитання «Чи вважаєте Ви, що підготовку до майбутнього материнства потрібно розпочинати ще до народження дитини» всі дівчата (100%) відповіла «так, звісно, обов'язково». Причому абсолютно всі заявили про низький рівень підготовки у всіх навчальних закладах.

Отже, здебільшого жінки цієї вікової категорії зорієнтовані на робочу та сімейну кар'єру. Більшість хочуть мати двох дітей, але не можна не відзначити той факт, що є ті, хто не бачать себе в ролі матері. Усі вважають, що у вихованні дитини має брати участь батько. Про існування інтимних стосунків

жінки здебільшого дізналися зі ЗМІ та від ровесників. Практично всі дівчата вважають, що підготовку до майбутнього материнства потрібно починати ще до народження дитини. Абсолютно всі випробовувані оцінюють таку підготовку в навчальних закладах як недостатню або ніколи не чули про таку. Більшості респондентів вважають, що матеріально-побутові умови і ставлення суспільства до багатодітних матерів є значущими чинниками, що зумовлюють психологічну готовність мати дітей.

Аналіз результатів дослідження жінок у віці від 21 до 23 років показав, що переважна більшість жінок цього віку хочуть мати дітей, лише 15, 2% не бачать себе у цій ролі. Однак в найближчі п'ять років планують народити дитину лише 50, 8 % опитаних, для 34,0% - це віддалена перспектива. Більшість жінок цього віку 62, 5 % хочуть мати двох дітей, 26, 5% - одну дитину, більше – лише 11%. При цьому всі жінки не виключають можливість мати багато дітей, однак вирішаться на цей крок лише при сприятливих матеріально-побутових умовах, впевненості у майбутньому та якщо дозволить здоров'я. Отримані результати дозволяють судити про велике значення для респондентів матеріального благополуччя, сприятливої обстановки в країні та наявності хорошого здоров'я у процесі прийнятті рішення про народження дитини, можна сказати, що це все елементи усвідомленого батьківства.

Яке ж ставлення респондентів до народження дитини? Більшість жінок відповіли, що народження малюка - це щаслива подія. При цьому насправді лише половина опитаних вважають, що «дитина - це щастя для кожної жінки». Сьогодні для жінок даної вікової групи найбільше значення мають самореалізація у професійно-трудова діяльності, матеріальна забезпеченість і щасливе заміжжя.

Щодо мотивації дітонородження, то 35,2% жінок вважають, що дитина народжується задля зміцнення сім'ї, 35,8 % респондентів дитина потрібна для того, щоб реалізувати любов до дітей, для 12,9% опитаних дитину народжують, бо є страх залишитися самотньою. Окрім того 14,1% молодих жінок вважають, що вони не хочуть дітей, щоб не втрачати незалежність і 2% не змогли відповісти.

У чому ж опитані бачать сенс материнства. Так, 28,5% респондентів відповіли, що бути матір'ю «значить бути відповідальною, усвідомлювати, що від тебе залежить життя людини», 24,8 % вважають, що це означає «бути 24 години на добу серцем і думками зі своєю дитиною, бути необхідною дитині», 17,5 % – «відчувати і розуміти малюка, любити його безмежно», 19,7 % – «самореалізуватися в дитині, зрозуміти ще одну сторону життя».

Щодо запитань про знання жінками психофізіологічних особливостей жінок в період вагітності, знання про особливості виховання та розвитку дітей, уявлення про взаємодію з дитиною та доглядом за ним, то серед жінок від 16 до 18 років особливо низький рівень знань про внутрішньоутробний розвиток дитини психофізіологічні особливості жінок в цей період. У 60% респондентів знання про це дуже поверхневі. Однією з причин низького рівня знань респондентів є те, що 90% з них не читають відповідну літературу і поки не бачать в цьому необхідності. Але при цьому 60% опитаних вважають, що жінка повинна почати знайомитися з інформацією про розвиток і виховання дитини ще до вагітності. Інші 40% вважають, що починати читати літературу на цю тему необхідно під час вагітності.

Більшість жінок цього вікового періоду не змогли дати розлогу характеристику особливостям дітей раннього віку, але виявилися більш компетентними щодо виховання дітей. При цьому більшість (80%) респондентів не знають які іграшки купувати дітям, як з ними гратися та поводити себе на ранніх етапах розвитку дитини. Більш компетентними виявилися ті, у кого є менші брати і сестри. Можна сказати, що рівень когнітивно-операційної готовності до материнства у цей період дуже низький.

Жінки вікового періоду від 19 до 21 року мають кращі знання про особливості процесу вагітності, розвитку дитини, виховання та про функції матері. Лише 40% опитаних цієї вікової категорії не мають уявлення про особливості внутрішньоутробного розвитку дитини. Вони краще обізнані в процесах психічного розвитку дітей та їх виховання. Більше перераховують функції матері. Значною мірою, такий рівень знань зумовлюється тим, що

більшість опитаних жінок уже здобувають освіту та самостійно опрацьовують різні теоретичні джерела

Щодо знань жінок вікового періоду від 22 до 25 років про внутріутробний розвиток дитини, стан самої жінки під час вагітності, виховання дитини то більшість із них усвідомлюють функції матері, дають вичерпну їх характеристику. Обґрунтовують це тим, що вже є внутрішня мотивація до вивчення дитячої психології. Однак не дивлячись на те, що вони мають більш глибокі знання, порівняно з попередніми віковими категоріями жінок, однак їм теж бракує знань з проблем внутріутробного розвитку дитини, особливостей перебігу вагітності, оскільки жінки заявляють, що це буде актуально, коли настане період вагітності.

Заключним етапом емпіричного дослідження готовності молодих жінок стало дослідження, проведене за допомогою проєктивних методик: твору «Я і моя дитина» та малюнку «Моя майбутня дитина» [25, с. 21-25] (див. Таблицю 2.4.).

Таблицю 2.4. – Рівень емоційної готовності молодих жінок до материнства

Рівень емоційної готовності до материнства	Вікові категорії жінок		
	16р-18р	19р-21р	22р-25р
Високий	25,3	37,2	44,5
Середній	39,7	33	40,5
Низький	35	29,8	15

Метод контент-аналізу, виділених ключових елементів та категорій дозволим нам стверджувати, що з віком жінок зростає рівень емоційної готовності до материнства.

Разом з тим ми розділили у всіх вікових групах жінок всі твори та малюнки на три категорії і, відповідно, виділити три категорії жінок Перша категорія жінки у творах яких розкривається тема виховання своєї дитини та детально описуються якості хорошої мами і стратегії виховання, які мама використовує. У цих творах говориться про бажання мати дитину і про

готовність до материнства. Загальне емоційне тло всіх творів має яскраво виражений позитивний відтінок. Щодо страхів та побоювань, то частіше всього вказано на страх за майбутнє своєї дитини та бажання оберігати і підтримувати її на різних етапах розвитку. Багато уваги приділено психологічним якостям дитини, описується характер, здібності тощо. У цих творах відображено бачення майбутнього своїх дітей та усвідомлення материнської відповідальності. Відзначається прагнення самостійно виховати дитину, водночас, не ізолюючи її від бабусь та дідусів та відсутня фіксація на зовнішніх характеристиках дитини.

Щодо проєктивної методики «Моя майбутня дитина», то у цій групі жінок із завданням впоралися всі респонденти, діти переважно зображені немовлятами, з привітним виразом обличчя. Промальовані деталі тіла (властиві малюкам складочки на ручках і ніжках і ніжках, ямочки на пальчиках) та одягу (чепчик, фартушок), крім того, виконані кольоровими олівцями, розташовані в центрі листа, часто зображене не тільки немовля, а й відповідна обстановка (ліжечко, коляска, іграшки), що є свідченням високого рівня емоційно-позитивного ставлення до дітей жінок цієї групи.

Друга категорія жінок характеризується тим, що вони зізнаються у тому, що ще не зовсім усвідомлюють себе в ролі мами та їм не просто уявити власну дитину. При описі дитини зосереджуються на тому, якої статі буде дитина, описують причини бажання мати хлопчика чи дівчинку. Твори не дуже розлогі, мала кількість висловлювань. Не всі теми розкриті. Жінок також цікавить кількість дітей, їх зовнішність, психологічні якості та виховання. Рідко звучить у творах інформація про усвідомлюють відповідальність щодо народження дитини. Щодо страхів, домінує опис занепокоєння з приводу схвалення їх як гарних мам з боку навколишнього соціального середовища та наявності офіційного чоловіка, описуються його характеристики. Твори переважно нейтрально забарвлені.

Щодо проєктивної методики «Моя майбутня дитина», то у цій групі жінок значна кількість респондентів взагалі відмовилися малювати малюка, вказавши, що їм дуже важко уявити майбутню дитину, на інших малюнках

зображення дітей переважно віком 4-5 років, у більшості малюнків маленького розміру, або ж зображені збоку, не в центрі листа, зображення не деталізовані, переважно схематичні без промальованих рук дітей. Ці деталі показують, що респондент не бажає контактувати з дитиною. Отже жінки цієї групи характеризуються низьким рівнем емоційно-позитивного ставлення до дитини.

Існує ще й третя категорія жінок у якої в творах та на малюнках проявляються абсолютно протилежні тенденції. Наприклад, малюнок дитини позитивний, дитина посміхається, однак розміщений збоку тощо, твори теж відзначаються амбівалентністю. Відповідно, нам вдалося виділити жінок з низьким, середнім та високим рівнем готовності до материнства

2. 3. Змістові та організаційні аспекти програми формування у старшокласниць психологічної готовності до материнства

Здійснений аналіз результатів дослідження, представлений у попередніх параграф дозволив нам помітити прогалини у психологічній готовності молодих жінок до материнства, відповідно, назріла потреба у розробці програми її формування.

Формування готовності до материнства – це тривалий і багатогранний процес, який вимагає спільних зусиль сім'ї, школи, медичних працівників. Зокрема, важливо залучати батьків до виховання підлітків, зосередити увагу на формуванні у батьківській сім'ї старшокласниць позитивного образу материнства. Щодо взаємозв'язку з медичними працівниками, важливо не лише їх залучення до читання лекцій старшокласницям, а й інформування майбутніх мам про доступність медичних послуг для них, консультації гінекологів тощо.

Готовність до материнства сприятиме успішній соціальній адаптації майбутньої мами до нових реалій в статусі мами та створенню міцної сім'ї. Усвідомлення необхідності планування вагітності та підготовка до пологів допоможуть у майбутньому молодим жінкам уникнути багатьох ускладнень та забезпечити як своє здоров'я, так і здоров'я дитини. Розуміння старшокласницями необхідності свідомого вибору часу для народження дитини

допоможе їм уникнути ранніх та небажаних вагітностей, а також пов'язаних з ними соціальних проблем.

Для нас було важливо створити умови, в яких дівчата зможуть отримати необхідні знання, навички та підтримку для прийняття зваженого рішення щодо материнства.

У таблиці 2.5. представлено програму роботи гуртка для старшокласниць «Усвідомлене материнство». Програма містить 4 змістові модулі та спрямована на роботу з такими основними структурними компонентами психологічної готовності жінок до материнства як: когнітивний, емоційно-вольовий, мотиваційно-ціннісний та операційно-поведінковий (див табл. 2.5.).

Таблиця 2.5. – Програма формування у старшокласниць психологічної готовності до усвідомленого материнства

Компоненти готовності до материнства	Завдання та форми роботи	
	завдання	форми роботи
когнітивний	озброїти системою знань про сутність материнства, здоров'я майбутньої матері, її спосіб життя, ризику ранньої вагітності	<i>лекції:</i> здоров'я майбутньої мами, здоровий спосіб життя, уміння спілкуватися, внутріутробний розвиток дитини, догляд за дитиною <i>дискусії:</i> ризику раннього материнства, мотивація дітонародження, мотивація одруження <i>перегляд фільмів</i> <i>тренінг:</i> «Усвідомлене материнство»
Емоційний-вольовий	формувати у старшокласниць емпатію, позитивне ставлення до теми материнства, до майбутньої дитини, до себе; самоконтроль та здатність приймати рішення	<i>робота з проєктивними малюнковими методиками, написання та аналіз творів про дитину;</i> <i>бесіди</i> <i>тренінг:</i> «Усвідомлене материнство»
мотиваційно-ціннісний	формувати мотиваційні основи усвідомленого материнства, стійкий інтерес до базових материнських якостей; актуалізувати цінності материнства, дитини, відповідальності,	<i>тренінг:</i> «Усвідомлене материнство» (формування відповідальності,

Компоненти готовності до материнства	Завдання та форми роботи	
	завдання	форми роботи
	самостійності, робити альтруїстичний вибір на користь іншої людини.	толерантності, ненасильницького спілкуватися,
поведінковий	формувати усвідомлення та прийняття традицій та звичаїв, пов'язаних з появою та прийняттям дитини в сім'ї; усвідомлення дівчатами необхідності оволодіння практичними навичками виховання дитини, оволодіння окремими із цих навичок	<i>тренінг:</i> «Цінність материнства» <i>вирішення педагогічних ситуацій</i> <i>конкурс казок-спектаклів для дітей ознайомлення з колисковими та з дитячими іграми</i>
методи	діагностичні	
	просвітницькі	
	формувальні	

Мета програми: формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства.

Основні завдання:

1. Озброїти старшокласниць знаннями про сутності та специфіку материнства, здоров'я майбутньої матері, особливості складових готовності до усвідомленого материнства.

2. Формувати емпатію, позитивне ставлення та стійкий інтерес до теми материнства та майбутньої дитини, підготувати усвідомлення старшокласницями власної причетності до формування нового життя, розвивати образ «Я – Майбутня мати» та базові материнські якості, а також здатність приймати самостійні рішення.

3. Формувати мотиваційні основи усвідомленого материнства, актуалізувати цінності материнства, дитини, відповідальності, самостійності; навчити розуміти та приймати себе та значущих інших як цінність, розвинути потребу брати відповідальність за власні вчинки, розуміючи наслідки своїх дій щодо себе та оточуючих.

4. Створити умови для накопичення досвіду побудову відносин із

майбутньою дитиною, членами власної батьківської сім'ї, заснованих на любові та прийнятті, стимулювати діяльність старшокласниць, спрямовану на розвиток початкових умінь та навичок навичками догляду та виховання дитини, оволодіння окремими із цих навичок.

Відповідно до принципу системного підходу, поділ на формування окремих складових готовності до материнства був умовним, оскільки під час роботи гуртка на кожному занятті здійснювався комплексний вплив на всі компоненти готовності, однак, розроблена нами модель формування психологічної готовності до материнства передбачає організацію занять та таких форм їх проведення, які все ж на різних етапах роботи гуртка акцентовані на формуванні конкретного компоненту психологічної готовності до материнства.

Модель формування психологічної готовності до материнства представлено як динамічну систему, де описані завдання та форми роботи на кожному етапі цього процесу. Робота проводилася відповідно з врахуванням основних складових готовності старшокласниць до материнства та була спрямована на їх формування.

Перший етап засідання гуртка присвячений розгляду теоретичних основ проблеми материнства. Основною метою цього етапу є створення умов для одержання старшокласницями знань про сутність та специфіку материнства як самостійної психолого-соціальної реальності. На цьому етапі акцент був зроблений на розвитку когнітивної складової готовності до материнства та детально розглядалися такі питання: бачення образу матері нашими предками у давнину, міфології та релігії; аналіз робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників, присвячений природі та змісту досліджуваного поняття; розгляд молодого материнства як соціально-психологічної проблеми.

Виходячи з вищесказаного, змістом формування когнітивного компоненту готовності старшокласниць до материнства є формування у них комплексу знань з психології, фізіології, педагогіки пов'язаних з репродуктивним здоров'ям майбутньої мами, особливостями потреб дитини та її розвитку, ризиками ранньої вагітності. Зокрема, щодо фізичної готовності

молодої жінки до материнства програма передбачала обговорення таких проблем: здоровий спосіб життя, правильне харчування, відсутність шкідливих звичок тощо. Інформування старшокласниць відбувалося в різних формах, переважно лекціях, дискусіях, інформаційних листах та буклетах, а також переглядах та обговореннях фільмів.

Критеріями якості роботи зі старшокласницями виступає сформованість доступних для старшокласниць системи знань про природу материнства, репродуктивне та психологічне здоров'я майбутньої мами, сутність усвідомленого материнства, про розвиток та виховання дитини та соціально-культурний аспект формування її особистості.

Зупинимося більш детально на особливостях застосування різних форм роботи для формування когнітивного компонента готовності старшокласниць до материнства.

Наша програма передбачає використання інтерактивних лекцій, круглих столів. Оскільки для старшокласниць важливо не просто слухати фахівця, а брати активну участь в обговоренні. Мета наших занять – не просто надати інформацію, а й сформувати у підлітків відповідальне ставлення до свого здоров'я та здоров'я своїх майбутніх дітей.

Нами були запропоновані такі форми роботи:

- Залучення старшокласниць до обговорення, дискусій, розв'язання проблемних ситуацій.
- Використання наочних матеріалів, відеороликів, презентацій.
- Запрошення на зустріч окремих фахівців таких як гінеколог, соціальний працівник.

При групових обговореннях для нас було важливо зосередитися на створення безпечного простору для обміну думками та почуттями; з'ясування стереотипів та міфів про материнство.

На обговорення виносилися такі теми:

- Фізіологічні зміни в організмі жінки.
- Анатомія та фізіологія репродуктивної системи.
- Планування сім'ї та контрацепція.

- Інфекції, що передаються статевим шляхом (ІПСШ).
- Відповідальне батьківство.
- Вагітність та пологи.
- Психологічні аспекти материнства.
- Соціальні ролі матері.
- Матеріальна забезпеченість сім'ї.
- Догляд за новонародженим.

Приклади питань для обговорення:

- Які зміни відбуваються в організмі підлітків під час статевого дозрівання?
- Які методи контрацепції ви знаєте? Які з них є найбільш ефективними?
- Як захистити себе від ІПСШ?
- Які права має підліток/старшокласниця у разі небажаної вагітності?
- Де можна отримати достовірну інформацію про репродуктивне здоров'я?

Наведемо приклад тематичних дискусій та обговорень, які проводилися зі старшокласницями.

"Моя ідеальна мама". Учасниці дискусії обговорюють, якими вони бачать ідеальних батьків, і які якості вони хотіли б передати своїм дітям.

"Планування сім'ї". На дискусії обговорюються різні методи контрацепції, відповідальне батьківство та планування сім'ї.

"Виклики материнства". Старшокласниці обговорюють різні труднощі, з якими можуть зіткнутися молоді мами, та під керівництвом психолога шукають шляхи їх подолання.

Окрім дискусій, нами використовувалися такі форми роботи як розв'язання тестів та кросвордів з метою перевірки старшокласницями засвоєння теоретичного матеріалу; створення ними інформаційних матеріалів таких як буклети, плакати тощо.

Особливо цікавими були творчі завдання, які використовувалися на засіданнях гуртка, такі як:

Розробка проєктів старшокласницями, що передбачало самостійну розробку ними, наприклад, дитячої кімнати, порад мамам щодо догляду за дитиною

Створення колажу, коли старшокласниці створюють колаж на тему "Моя майбутня сім'я". Це допомагає візуалізувати мрії та бажання.

Відео-уроки передбачали перегляд та обговорення відео про догляд за немовлятами, розвиток дитини та інші пов'язані теми.

Написання листа дитині, коли старшокласниці пишуть листа своїй майбутній дитині, висловлюючи свої почуття та сподівання.

В процесі роботи ми стикнулися з проблемами відкритості старшокласниць щодо обговоренні питань сексуальності та материнства. Це наштовхнуло нас на думку про необхідність формування у старшокласниць почуття довіри, здатності до критичного мислення, гнучкості та незалежності у висловлюванні думок. У окремих дівчат залишаються сильними традиційні уявлення про роль жінки в суспільстві. Отже, актуальними залишилися індивідуальні психологічні консультації, спрямовані на надання психологічної підтримки дівчатам, які зіткнулися з проблемами та допомогою у вирішенні їх індивідуальних проблем, зв'язаних з майбутнім материнством.

На наступних етапах, окрім просвітницьких, використовувалися формувальні методи, які були спрямовані на розвиток емоційного, мотиваційно-ціннісного та поведінкового компонентів готовності старшокласниць до материнства. Формувальні методи передбачали моделювання реальних життєвих ситуацій, пов'язаних з материнством; розвиток емпатії та розуміння відповідальності; розвиток комунікативних навичок, вміння працювати в команді; формування критичного мислення та вміння самостійно приймати зважені рішення; набуття практичних навичок догляду за немовлятами (перевдягання, годування, купання).

Робота зі старшокласницями передбачала зосередженість при роботі зі старшокласницями на формуванні усвідомленості важливості соціальної підтримки майбутньої мами, необхідності матеріальної забезпеченості родини та розуміння різноманітності соціальних ролей матері.

Емоційна готовність до материнства полягає у сформованості привабливості материнства, позитивного ставлення до дитини. До вольового компоненту нами віднесено роботу над розвитком особистісної зрілості, здатність прийняття самостійних рішень та відповідальністю за їх виконання, формування самоконтролю. Отже, формування емоційно-вольової готовності до материнства передбачає формування позитивно забарвленого ставлення до теми материнства, до майбутньої дитини, до себе; формування емпатії та саморегулювання; бажання брати відповідальність за долю та здоров'я дитини на себе.

Формування мотиваційно-ціннісного компоненту готовності передбачало зосередженість на формуванні наступної мотивації старшокласниць: інтересу до проблеми материнства, до базових материнських якостей, до майбутньої дитини як цінності, прояв стійкого інтересу до виховного процесу. Критеріями якості роботи зі старшокласницями виступає сформованість мотиваційних основ усвідомленого материнства, зокрема актуалізація цінностей, що відображають альтруїстичний характер материнства в цілому, цінність материнської любові та прихильності, а також цінність гуманного спілкування. Отже, ця складова готовності передбачала формування ціннісного ставлення до материнства, готовності до самопожертви та відповідальності за життя іншої людини.

Ми, також, зосередилися на формуванні певної системи ставлень: ставлення до себе; до значущого іншого, до майбутньої дитини.

Ставлення до себе формувалося через основні методи та прийоми самопізнання. Самопізнання включало такі основні прийоми: рефлексію, самооцінку, саморегуляцію. На даному етапі використовувалися спеціальні вправи, спрямовані на розвиток рефлексивних здібностей до самоспостереження та саморегуляції, що сприяють позитивній зміні ставлення до себе, уваги до свого внутрішнього світу та розкриття власної індивідуальності. У результаті тренінгових вправ, що прояснюють ставлення до себе, самооцінку та взаємні уявлення дівчат один про одного, у учасниць з'явився досвід розуміння та прийняття себе.

Наступним кроком є розуміння і пізнання іншої людини, ставлення до значущого іншого як до цінності. Отже, на заняттях зі старшокласницями ми зосереджувалися на формуванні у них емпатії, рефлексії, рівня самооцінки. Адже за допомогою цих характеристик відбувається актуалізація цінностей, пов'язаних із потребою самореалізації у материнстві, можливості збагачення своєї творчої індивідуальності через розвиток базових материнських якостей.

Поведінкова готовність до материнства включає вироблення навичок щодо створення умов для появи на світ, розвитку та виховання дитини; вміння спілкування з дитиною, розуміти її потреби, вироблення навичок виконання комплексу дій та операцій, необхідних для реалізації цілей материнства.

Критеріями сформованої поведінкової структури готовності до материнства у старшокласниць є: набуття деяких навичок, необхідних для успішного перебігу вагітності та пологів; оволодіння традиціями та звичаями, пов'язаними з появою та прийняттям дитини в сім'ї; набуття навичок спілкування з дитиною та ін.

Оскільки поведінкова готовність до материнства передбачає вироблення певної системи навичок, на нашу думку, доречним є проведення проведення рольових ігор та виконання різних практичних занять

Наведемо приклади рольових ігор.

"Сімейна рада": старшокласниці моделюють сімейні ситуації, пов'язані з вихованням дитини, і шукають спільні рішення. Це розвиває навички комунікації та співпраці.

"День з мамою": старшокласниці по черзі виконують роль мами, доглядаючи за лялькою як за справжнім немовлям. Це допомагає зрозуміти, скільки часу і зусиль вимагає догляд за дитиною.

«Перевдягання немовляти»: старшокласниці навчаються правильно перевдягати ляльку, використовуючи підгузки, пелюшки та одяг.

«Годування»: старшокласниці готують суміші для годування та годують ляльку з пляшечки.

«Купання»: старшокласниці навчаються купати ляльку, дотримуючись правил безпеки.

Зупинимося більш детально на стрижневому компоненті нашої програми-тренінгу «Цінність материнства». Під час проведення тренінгу необхідно створити атмосферу довіри та безпеки, де старшокласниці зможуть відкрито обговорювати свої почуття та думки. Також важливо використовувати різноманітні методи навчання, щоб вмотивувати дівчат і зробити процес навчання цікавим.

Відповідно, важливими аспектами проведення нашого тренінгу стало дотримання таких принципів:

Конфіденційності: створення атмосфери довіри, де старшокласниці почуватимуться комфортно.

Активності: залучення підлітків до активної участі в заняттях.

Практичної спрямованості: надання знань, які можна застосувати в реальному житті.

Позитивного підкріплення: заохочення успіхів та досягнень старшокласниць.

Індивідуального підходу: врахування вікових та індивідуальних особливостей підлітків.

Теоретичним підґрунтям нашого тренінгу стали ряд наукових розробок [2; 3; 4; 9; 17; 26; 33].

До тренінгу було залучено 16 старшокласниць. Під час проведення тренінгових занять спочатку обговорювалися цілі, завдання та правила тренінгової групи. Кожне заняття починалося з розминки та вправ на групове згуртування. Наприкінці кожного заняття проводився рефлексивний аналіз роботи групи. Порівнювалися цілі, анонсовані провідним на початку кожного заняттями, та його результати. Право на власні думки мала кожна учасниця. Заняття в першій частині тренінгу були спрямовані на розвиток рефлексії учасниць, пізнання себе та формування позитивного ставлення до значних інших, що у свою чергу сприяло їхньому особистісному зростанню.

Завданнями першого етапу тренінгу стали: формування у старшокласниць цінності сім'ї, родини, дитини, материнства; набуття нового досвіду емпатійного слухання, інтересу до іншою людиною, отримання більшої довіри

до людей і зворотного зв'язку. Для вирішення завдань цього етапу нами використовувалися відповідні вправи. Рефлексивний аналіз роботи групи в результаті даного етапу показав наявність сформованих специфічних навичок та цінностей сім'ї, що дало нам підставу перейти до наступної частини тренінгу.

У своїй роботі ми опиралися на практичні розробки вітчизняних науковців [3; 4; 5; 17; 26 ;30; 31; 32; 33; 34].

Наведемо приклади занять першого етапу тренінгу

Вправа "Сімейна реліквія"

Мета: сприяти емоційному заглибленню в тему тренінгу.

Хід проведення

Тренер звертається до учасників із проханням підготувати на наступну зустріч розповідь про власні сімейні традиції та реліквії і, якщо є можливість, принести ці реліквії на тренінг.

Тренер звертається до учасників із проханням розповісти по черзі про свої сімейні традиції та реліквії і, якщо є можливість, продемонструвати всім ці реліквії. Після виступу всіх учасників проводиться обговорення вправи.

Запитання для обговорення:

1. Чи дізналися Ви щось нове під час підготовки домашнього завдання про свою сім'ю?
2. Які думки у вас виникли після того, як почули розповіді інших учасників?
3. З якою метою, на Вашу думку, ми виконували це завдання? Що воно нам дає? [33].

Вправа «Керована дискусія»

Мета: визначити й обговорити уявлення учасників щодо сім'ї та материнства.

Хід проведення

Тренер пропонує учасникам підвестися та зібратися у центрі кімнати. Далі він зачитує твердження, стосовно яких учасникам необхідно висловити власну точку зору. Якщо вони погоджуються із запропонованим твердженням,

то мають піти у куток кімнати, де прикріплено табличку “погоджуюсь”. Якщо учасники не поділяють думку, запропоновану для обговорення, то переходять у куток з табличкою “не погоджуюсь”. Після розподілу учасників по кімнаті стосовно кожного твердження тренер просить декого з них аргументувати свою позицію.

Зміст твердження:

1. Діти належать батькам
2. Жінки краще виконують батьківські функції, ніж чоловіки
3. Державі немає місця у сім'ї
4. Застосування фізичного покарання формує характер дитини
5. Батьки, які люблять своїх дітей, не можуть завдавати їм болю
6. Діти, які виховуються у неповних сім'ях, зустрічатимуться із значними труднощами у своєму житті

При проведенні дискусії думка кожного учасника, що обумовлена певним досвідом і цінностями, має право на існування. Завдання тренера полягає у тому, щоб наприкінці дискусії підвести до висновку про те, що не можна однозначно трактувати жодне з наведених висловлювань [4].

Друга частина тренінгу присвячена роботі, пов'язаної з формуванням образу майбутньої дитини, усвідомленням її потреб та розуміння специфіки конструктивної взаємодії з нею. Тут крім звичайних вправ, ми використали твори та малюнки дівчат, присвячені майбутній дитині, спеціальні відеофільми, що розповідають про вплив пренатального досвіду на подальший розвиток дитини. Оскільки більшість студенток (за їх визнанням) малювала себе, ми пов'язуємо отриманий результат виконаної роботи з ідентифікацією дівчат зі своїм дитячим «Я». Даний етап дозволив візуалізувати образ майбутньої дитини, надати їй реальних рис, актуалізувати особливості ставлення до неї кожної з учасниць.

Наведемо приклади занять другого етапу тренінгу

Вправа «Щаслива сім'я»

Мета: усвідомлення того, що заважає прояву позитивних емоцій у сім'ї,

які бар'єри існують на шляху до щасливих, наповнених любов'ю стосунків.

Учасникам пропонується обговорити такі теми:

√ «Що заважає гармонії в сім'ї?»

√ «Щасливі батьки».

√ «Щаслива дитина».

Старшокласниці діляться на 3 групи. Кожна група працює над виготовленням колажу з якоїсь теми і готується до їх обговорення.

1 група (червона) – «Що заважає гармонії в сім'ї?». Учасники створюють колаж, на якому відображають бар'єри та стереотипи, що заважають щастю сім'ї.

2 група (жовта) — «Щасливі батьки». Учасники створюють колаж, який відображає умови, почуття, події, ресурси, необхідні для щасливого батьківства

3 група (синя) — «Щаслива дитина» [30].

Вправа «Умови повноцінного розвитку дитини»

Мета: визначити психологічні, соціальні, духовні та фізичні умови, що сприяють повноцінному розвитку дитини, з'ясувати їх значення для життєдіяльності дитини.

Хід проведення

I етап. Учасники наосліп витягають із конверта по одній картці. Потім вони, виконуючи дії, зазначені в картках, об'єднуються у чотири групи. Групи отримують аркуші паперу А-4, на яких складають перелік умов, що сприяють повноцінному розвитку дитини: 1) психологічні умови, 2) соціальні умови, 3) духовні умови, 4) фізичні умови.

II етап Групи отримують аркуші ватману, маркери, тонований папір, клей, ножиці, їхнє завдання – створити наочні схеми впливу на повноцінний розвиток дитини умов, перелік яких вони склали на попередньому етапі, а також підготуватися до презентації цих схем.

III – етап Групи презентують схеми у великому колі. Проводиться обговорення вправи. Запитання для обговорення:

1. Чи можна розглядати психологічні, соціальні, духовні, фізичні умови окремо одні від інших?

2. Від кого у першу чергу залежить створення сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини?

3. Яка роль суспільства, держави в створенні цих умов? [34].

Наступним етапом стала допомога під час диференціації та посилення дорослого «Я» дівчат. Цей момент необхідний усвідомлення статусу і позиції дорослої людини, що у своє чергу тягне у себе розуміння власної відповідальності за долю іншу людину, яким і є майбутня дитина. Робота у цьому напрямі розпочиналася з відпрацювання реально існуючих проблем, пов'язаних із усвідомленням себе як жінки, як матері. Особливе значення приділялося формуванню у дівчат неупереджене ставлення до можливостей та статусу людини, незалежно від її статевої належності; усвідомлення своєї відповідальності за здоров'я майбутньої дитини; усвідомлення відповідальності за своє репродуктивне здоров'я.

Наведемо приклади занять третього етапу тренінгу

Вправа “Добре бути чоловіком, добре бути жінкою”

Мета : сформуванню у дівчат неупереджене ставлення до можливостей та статусу людини незалежно від її статевої належності, усвідомити егалітарні гендерні орієнтири та комунікації між юнаками та дівчатами.

Хід проведення

Ведучий ділить групу на дві підгрупи. Кожній підгрупі дає завдання презентувати позицію чоловіків чи жінок та продовжити незакінчене речення. На виконання завдання учасникам відводиться 15 хвилин. Учасники об'єднуються в дві підгрупи та утворюють два кола у протилежних кутках кімнати. Кожна підгрупа продовжує незакінчені речення на заготовлених бланках. Після виконання завдання представники команд презентують напрацювання перед цілою групою у колі спілкування.

Пропонуються такі незакінчені речення:

“Добре бути чоловіком (жінкою), бо ... ” “Чоловік (жінка) не може бачити, щоб жінка (чоловік) ...” “Чоловіки (жінки) зневажають іншого чоловіка

(жінку), якщо...” “Чоловік (жінка) пишається батьком (мамою), якщо ...”

“Хлопці (дівчата) не можуть ...”

Запитання для обговорення:

- Чи були у вас труднощі під час виконання вправи?
- Які відчуття у вас виникали ? [31].

Вправа “Валізи для жінки та чоловіка”

Мета: розвивати навички виокремлення та аналізу тих позитивних якостей, які є необхідними для самодостатньої особистості, незалежно від того, чоловік це чи жінка; створення умов для ідентифікації себе зі створеними ідеальними образами.

Хід проведення

Ведучий каже, що ця вправа допоможе зібрати “валізу ” для чоловіка та жінки. У неї мають увійти всі якості, які, на думку учасників, є необхідними для представників однієї та другої статі. Але потрібно вказати і ті якості, які заважатимуть їм у житті, тобто негативні. Для фіксації результатів ведучий разом з учасниками обирають двох “секретарів”, які на великому аркуші будуть записувати всі позитивні та негативні якості чоловіка та жінки, названі групою.

Другою частиною вправи є складання на основі виконаної роботи “валізи на майбутнє ” для андрогінної особистості, яка є психологічно досконалішою, бо поєднує в собі високорозвинуті чоловічі та жіночі риси.

Важливим є підсумок вправи. Ведучий просить звернути увагу на те, що саме психологічні якості, сприйняття чоловіка та жінки найперше як самодостатніх, впевнених та успішних людей і стали визначальними при складанні валізи.

Учасники сидять колом і уважно слухають правила виконання вправи. Кожен з них по черзі називає ті позитивні та негативні якості для “валізи”, які, на його думку, сприятимуть і заважатимуть самореалізації чоловіка та жінки. “Секретарі” записують всі думки на великих аркушах паперу окремо для чоловіка та окремо - для жінки.

Після презентації командами своїх напрацювань учасники складають колективну “валізу на майбутнє” для андрогінної особистості та записують для себе її зміст, щоб мати з чим порівнювати свої особистісні якості.

Запитання для обговорення:

- Які риси було легше пригадувати – позитивні чи негативні?
 - Чи легко було знаходити риси андрогінної особистості?
 - Скажіть, які відчуття у вас виникали, коли ви склали валізу для чоловіка чи жінки ?
 - Для кого легше було скласти валізу для чоловіка, жінки чи андрогіна?
- [31].

Завершальним кроком тренінгу стало звернення до відомих традицій та існуючих у минулому в різних культурах ритуалів знайомства батьків з дитиною та запровадження її в сім'ю. На даному етапі тренінгу нами використовувалися рольові ігри, в яких дівчата інсценували свою зустріч із дитиною та знайомство її з членами своєї сім'ї.

Наведемо приклади занять завершального етапу тренінгу

Вправа “Тема родини в українському фольклорі”

Мета: пригадати, як представлена тема матері і дитини та сімейного виховання в українському фольклорі.

Хід проведення

Учасникам пропонується пригадати якомога більше українських прислів'їв, приказок, пісень, у яких яскраво простежуються родинні стосунки та традиції стосовно виховання дітей в українській сім'ї (тренер занотує їх на фліпчарті). Після закінчення тренер пропонує учасникам приказки та прислів'я. Після цього проводиться обговорення. Запитання для обговорення:

1. Яка мета виконання цієї вправи?
2. Чи має сенс вивчення народної мудрості в сучасний час? [33].

На заняттях нам вдалося використати можливості особистісної рефлексії, актуалізувати материнські почуття, розвинути здатність до емпатії та передати необхідні майбутній матері деякі практичні навички. Хоча ми усвідомлюємо, що навички, необхідні для набуття материнської компетентності, неможливо

отримати протягом такого короткого терміну, але впевнені, що заклали перші цеглини материнської компетентності старшокласниць. По завершенню нашої програми, як видно з таблиці 2.6. зросла кількість дівчат з проявом материнства на індивідуально-значеннєвому рівні, тобто усвідомленням материнства як потреба жінки в особистій самореалізації й самоактуалізації, а також збільшилась кількість старшокласниць з високим рівнем емоційної готовності до материнства.

Результати дослідження динаміки ставлення до ситуації материнства та майбутньої дитини за допомогою проєктивного малюнка «Я і моя дитина» показали, що ознаки, що відповідають негативному ставленню до ситуації материнства та, відповідно, тривога знизилася. Нами відзначені такі формальні ознаки, що свідчать про зміну ставлення до проблеми, що нас цікавить: поява чітких, без зайвого натиску ліній; значне зменшення штрихування; зниження кількості додаткових деталей; відсутність стирань та закреслень тощо. Збільшилась кількість малюнків із зображенням обличчя та руки дитини, на багатьох малюнках вона зображена в анфас та частіше відзначається наявність спільної діяльності між мамою і дитиною.

Таблиця 2.6 – Динаміка показників складової готовності старшокласниць до материнства (до- та після впровадження програми) (N = 16)

Рівні уявлення про материнство		
	до проведення	після проведення
Соціальний	23,7	23,1
Соціально-психологічний	48,1	42,4
Особистісно-смісловий	28,2	34,5
рівні емоційної компоненту готовності до материнства		
Високий	25,3	38,9
Середній	39,7	35,6
Низький	35	25,5

Отже, ми виявили зміни, що відбулися у зростанні кількості

висловлювань про материнську відповідальність, позитивне ставлення до дитини та акцентуванні своєї уваги на психологічних характеристиках дитини.

Окрім того, за допомогою скороченого варіанта анкети ми виявили зміни, що відбулися у структурі готовності до материнства старшокласниць. Перед початком та після реалізації нашої програми старшокласниці давали відповіді на такі запитання.

Список запитань:

1. Плани на майбутнє(близьке і далеке):

- робота;
- навчання;
- кар'єра;
- створити сім'ю, стати матір'ю;
- поєднання сім'ї і кар'єри;
- не уявляю себе в ролі матері.

2. Запланована кількість дітей:

1; 2; більше; не планую: боюся, що буду поганою мамою

3. Схвалення ранньої вагітності:

- схвалюю;
- не схвалюю.

4. Оцінка свого здоров'я:

- відмінне;
- гарне;
- задовільне.

5. Ставлення до маленьких дітей:

- любов,
- інтерес,
- бажання спілкуватися,
- гарне, але не до всіх дітей.

не можу визначитися із своїм ставленням до дітей.

Результати анкетування дозволяють нам говорити про те, що після реалізації елементів нашої програми спостерігається поліпшення ряду

показників готовності старшокласниць до материнства. Так, максимальне збільшення кількісних показників зафіксовано за такими параметрами анкети: «плани на далеке майбутнє – створити сім'ю, стати матір'ю» (удвічі); «уявляю себе у ролі матері» (на 15%); «негативне ставлення до ранньої вагітності» (на 49%); «ставлення до маленьких дітей – кохання, інтерес, бажання спілкуватися» (на 10%).

Максимальне зниження кількісних показників зафіксовано нами за такими параметрами анкети: "не уявляю себе в ролі матері" (на 52%); "позитивне ставлення до ранньої вагітності" (на 56%); "не диференціюють своє ставлення до маленьких дітей" (на 81%), зменшилась кількість дівчат із страхом стати поганою матір'ю (більше, ніж у троє).

Мінімальні відмінності спостерігаються за параметрами: «планована кількість дітей». У таких категоріях анкети, як «плани на близьке майбутнє» та «здоров'я», істотних змін також не відбулося.

Проведений нами статистичний розрахунок за допомогою непараметричного методу хі-квадрат критерій виявив, що достовірно відрізняються одна від одної дані, отримані на початковому та заключному етапі діагностики у наступних групах параметрів: 1) «Ставлення до ролі матері» ($\chi^2 = 6,67 > 5,82$ при ймовірності припустимої помилки 0,01); 2) «Ставлення до маленьких дітей» ($\chi^2 = 7,322 > 6,64$, при ймовірності припустимої помилки 0,01). 3) «Ставлення до ранньої вагітності» ($\chi^2 = 8,137 > 6,64$, при ймовірності припустимої помилки 0,01; $\chi^2 = 4,200 > 3,84$, при ймовірності припустимої помилки 0,05).

Отже, ми можемо констатувати, що здійснений нами статистичний розрахунок вказує на значущість змін, що відбулися у результаті впровадження нашої програми. Встановлена динаміка відображає позитивну тенденцію формування психологічної готовності старшокласниць до материнства та є свідченням того, що апробована програма формування у старшокласниць психологічної готовності до усвідомленого материнства є ефективною

Висновки до другого розділу

Аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив встановити спільні тенденції готовності молодих жінок до материнства, сутність яких полягає в усвідомленні ними значущості материнства, однак, сучасна молода жінка спрямована на навчання, самореалізацію у професійно-трудоваї діяльності та відносить материнство до більш дальньої перспективи, адже на думку більшості респондентів матеріально-побутові умови зумовлюють їхню готовність до материнства, а можливість задоволення матеріальних потреб припадає на більш пізній період. Водночас, більшість жінок різних вікових категорій переконані у важливості участі в виховному процесі батька та у тому що підготовку до майбутнього материнства потрібно починати ще до народження дитини, однак, така підготовка, на їхню думку, в навчальних закладах є недостатню.

Разом з тим є істотні відмінності готовності до материнства молодих жінок різних вікових категорій. Так, найнижчі показники готовності до материнства за різними компонентами цієї готовності демонструють жінки віком від 16 до 18 років. З віком жінок зростає рівень їх знань та обізнаності про особливості процесу вагітності, розвитку дитини, виховання та про функції матері. Це зумовлюється тим, що більш старші жінки починають свідомо займатися самоосвітою. Однак, не дивлячись на те, що вони мають більш глибокі знання, жінкам віком від 23 до 25 років також бракує знань з проблем внутріутробного розвитку дитини, особливостей перебігу вагітності тощо.

Отже, можна сказати, що з переходом жінок до ранньої дорослості у цій віковій категорії збільшується кількість жінок з проявом материнства на особистісно-смысловому (індивідуально-значеннєвому) рівні, тобто таких, які сприймають материнство як потребу в особистісній самореалізації й самоактуалізації, зростає рівень емоційної готовності жінок до материнства та розуміння того, що Дитина – це відповідальність.

Розроблено нами програму формування психологічної готовності старшокласниць до материнства спрямована на формування окремих складових психологічної готовності старшокласниць до материнства: когнітивної

складової (формування системи знань про сутність материнства, здоров'я майбутньої матері, її спосіб життя); емоційно-вольової складової (формування у старшокласниць емпатії, позитивного ставлення до теми материнства, до майбутньої дитини, до себе, розвиток відповідальності, самоконтролю та здатності приймати рішення; мотиваційно-ціннісної складової (через формування стійкого інтересу у старшокласниць до базових материнських якостей, актуалізацію цінності материнства, дитини, відповідальності, самостійності; поведінкової складової (формування окремих навичок виховання дитини).

Результати підсумкового діагностування дозволяють нам говорити, що розроблена та апробована нами програма формування у старшокласниць психологічної готовності до материнства є ефективною. Ми вважаємо, що ця програма може бути рекомендована для використання фахівцями з метою формування психологічної готовності старшокласниць до материнства.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження особливостей психологічної готовності молодих жінок до материнства дозволили сформулювати низку висновків.

1. З'ясовано, що існують різні підходи до розуміння поняття психологічна готовність жінок до материнства та його структури. Аналіз досліджень, присвячених цій проблемі, дозволив визначити психологічну готовність до материнства як складний інтегральний психологічний феномен, що сприяє забезпеченню адекватних умов для розвитку дитини та складається з таких структурних компонентів: когнітивного, емоційно-вольового, мотиваційно-ціннісного та поведінкового

2. На підставі аналізу результатів емпіричного дослідження встановлено спільні тенденції, які об'єднують всі досліджені нами вікові категорії молодих жінок (віком від 16 до 18 років, від 19 до 21 року, від 22 до 25 років): більшість із них усвідомлюють значущість дитини в житті жінки, але на сьогоднішній день для більшості респондентів найбільше значення мають навчання, самореалізація у професійно-трудова діяльності, наявність вірних друзів тощо; більшість респондентів вважають, що матеріально-побутові умови і підтримка суспільством матерів є значущими чинниками, що зумовлюють психологічну готовність мати дітей; усі вважають, що у вихованні дитини має брати участь батько, а підготовку до майбутнього материнства потрібно починати ще до народження дитини; всі оцінюють таку підготовку в навчальних закладах як недостатню.

Разом з тим є істотні відмінності готовності до материнства молодих жінок різних вікових категорій. Так, найнижчі показники готовності до материнства за різними компонентами цієї готовності демонструють жінки віком від 16 до 18 років. Жінки вікового періоду від 19 до 21 року мають кращі знання про особливості процесу вагітності, розвитку дитини, виховання та про функції матері; вони краще обізнані в процесах психічного розвитку дітей та їх виховання; більше перераховують функцій матері. Значною мірою, такий

рівень знань зумовлюється тим, що більшість опитаних жінок уже здобувають освіту та самостійно опрацьовують різні теоретичні джерела. Щодо знань жінок вікового періоду від 22 до 25 років, то більшість із них краще усвідомлюють функції матері, мають більш повний рівень знань з розвитку дітей та методи їх виховання, ніж представниці двох попередніх вікових груп. Однак, не дивлячись на те, що вони мають більш глибокі знання, їм також бракує знань з проблем внутріутробного розвитку дитини, особливостей перебігу вагітності тощо.

Отже, можна сказати, що з віком жінок зростає усвідомленість того, що Дитина надає сенс життю; зростає розуміння того, що Дитина – це відповідальність, це хвилювання за їх долю та майбутнє, а також того, що Дитина – це радість в домі; зростає рівень емоційної готовності до материнства; з переходом жінок до ранньої дорослості у цій віковій категорії зростає кількість жінок з проявом материнства на особистісно-смысловому (індивідуально-значеннєвому) рівні, тобто материнство як потреба жінки в особистій самореалізації й самоактуалізації.

3. Розроблено програму формування психологічної готовності старшокласниць до материнства. Метою розробленого нами програми є формування окремих складових психологічної готовності старшокласниць до материнства. Зокрема, формування когнітивної складової здійснювалося через озброєння старшокласниць системою знань про сутність материнства, здоров'я майбутньої матері, її спосіб життя, ризики ранньої вагітності; формування емоційно-вольової складової здійснювалося через формування у старшокласниць емпатії, позитивного ставлення до теми материнства, до майбутньої дитини, до себе, розвиток відповідальності, самоконтролю та здатності приймати рішення; формування мотиваційно-ціннісної складової здійснювалося через формування стійкого інтересу у старшокласниць до базових материнських якостей, актуалізацію цінності материнства, дитини, відповідальності, самостійності; формування поведінкової складової здійснювалося через усвідомлення дівчатами необхідності оволодіння практичними навичками виховання дитини, оволодіння окремими із цих

навичок.

Результати повторного діагностування дозволяють нам говорити, що розроблена нами та апробована програма формування у старшокласниць психологічної готовності до материнства є ефективною.

Проведене нами дослідження не претендує на вичерпне всебічне вивчення феномена формування психологічної готовності до материнства через його складність і багатогранність. Важливою є подальша робота з розробки ефективних методів формування психологічної готовності до материнства молодих жінок інших вікових груп.